

ВІДГУК

**офіційного опонента доцента, кандидата психологічних наук, доцента
закладу вищої освіти кафедри загальної і медичної психології
Національного медичного університету імені О.О. Богомольця
Луцьова Віталія Євгенійовича на дисертацію
Турлакова Ігора Дмитровича
«Особливості взаємозв'язку психологічних ресурсів у осіб, що
переживають хронічний стрес»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 05
Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія**

У період воєнних дій населення вимушене існувати в умовах періодичних звукових сигналів повітряної тривоги, які сигналізують про потенційну небезпеку, а також знаходяться під постійною загрозою обстрілів, що становлять безпосередню загрозу для життя. Одночасно спостерігається порушення базових побутових умов, що зумовлює обмеження у здійсненні повсякденної життєдіяльності. Сукупність цих чинників виступає як тривалий та повторюваний зовнішній стресогенний вплив, що сприяє формуванню хронічного стресового стану. Такий стан супроводжується підвищенням і стабільним рівнем психоемоційного напруження, яке має тенденцію до накопичення та потенційно призводить до несприятливих наслідків для психічного і соматичного здоров'я. В умовах зазначеного стресового навантаження індивіди вдаються до адаптаційних стратегій, залучаючи як особистісні (внутрішні), так і соціальні (зовнішні) ресурси. Отже, вивчення і порівняння ресурсів у осіб різного віку й в умовах 2 -х й 3 -х річного досвіду переживання повномасштабного вторгнення має значну актуальність.

Дисертаційна робота І.Д. Турлакова відзначається структурованістю, чіткістю і логічністю: при визначенні актуальності теми, об'єкта, предмета, мети

і завдань дослідження, методологічної бази і методів й викладенні змісту розділів дисертації та формулюванні висновків. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків. Дослідження побудоване на достатній джерельній базі, що складає 177 найменувань (з них 133 джерел іноземною мовою). В дослідженні взяло участь 272 осіб віком від 17 до старших за 55 років. Серед них 78,3% жінок та 21,7% чоловіків. Більшість досліджуваних – 71% знаходяться в Україні, 27,6% виїхали під час війни. Досліджувані були розподілені на 3 групи за віком й на 2 групи за досвідом переживання війни.

Заслуговує особливої уваги, що представлене дисертаційне дослідження є ще одним внеском у розвиток визнаної в Україні та за її межами наукової школи професорки Зої Олександрівни Кіреєвої. Роботу виконано в межах дослідної теми кафедри загальної психології і психологічного консультування Одеського національного університету імені І.І. Мечникова «Психологічні ресурси особистості в умовах викликів сьогодення» (наук.кер. професор З.О. Кіреєва)

Основні результати дослідження були опубліковані в 3 наукових працях, з яких 3 статті в наукових фахових виданнях, що входять до переліку, затвердженого МОН України, а 3 публікацій – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

В першому розділі «ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВИВЧЕННЯ РЕСУРСНОЇ СФЕРИ ЛЮДИНИ, ЩО ПЕРЕЖИВАЄ ХРОНІЧНИЙ СТРЕС» зауважено, що повномасштабне вторгнення РФ в Україну триває три роки, це зумовлює тривалий вплив стресогенних факторів на населення, то психологічний стрес, спричинений війною, має характер хронічного, що може мати серйозні наслідки для здоров'я та життєдіяльності людини. Цей стрес супроводжується вторинними стресогенними факторами, ймовірність виникнення розладів здоров'я значно зростає. Продемонстровано, що ресурси є захисними факторами, які впливають на стійкість людини до стресу. Проаналізовано теорії ресурсів й роль ресурсів у подоланні стресу: концепцію збереження ресурсів, ресурсно-орієнтований теоретичний салютогенний підхід, надано життєстійку модель особистості.

В другому розділі «МЕТОДИ ТА ОСНОВНІ ЕТАПИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПСИХОЛОГІЧНИХ РЕСУРСІВ У ОСІБ, ЩО ПЕРЕЖИВАЮТЬ ХРОНІЧНИЙ СТРЕС ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ» використано практичну інтегративну модель подолання криз і підвищення життєстійкості — BASIC Ph Model, що була запропонована для клініцистів і дослідників, щодо підтримки та розвитку сильних сторін людей, які стикаються з великими труднощами. Продемонстровано, що модель BASIC Ph, використано як базову, проте кожен модальність на основі теоретичного аналізу пов'язано з психологічними ресурсами людини (таблиця 2.2.), які можуть її детермінувати або бути зв'язаними з одной або з різними модальностями. Зазначено, що модель є динамічною під час переживання хронічного стресу: людина зменшує використання не ефективних або мало ефективних ресурсів або таких, що вже є дефіцитними ресурсами на інші, які є в її розпорядженні. Окрема роль надається резильєнтності й досвіду, що входять до всіх модальностей й сприяють розвитку життєстійкості. Також в другому розділі надано етапи дослідження і обґрунтування методик для вивчення ресурсної сфери у осіб, що переживають стрес.

В третьому розділі «ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПСИХОЛОГІЧНИХ РЕСУРСІВ У ОСІБ, ЩО ПЕРЕЖИВАЮТЬ ХРОНІЧНИЙ СТРЕС ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ» в пілотажному дослідженні отримано загальну картину, щодо модальностей й ресурсів, що їх наповнюють, та вивчено ресурси, які використовують досліджувані різної статі й віку. Продемонстровано вплив віку і досвіду переживання війни на особливості взаємозв'язку психологічних ресурсів в ситуації хронічного стресу. Вивчено і порівняно провідні копінг-стратегії, що використовують досліджувані різного віку. Зазначено, що у досліджуваних різного віку провідним є проблемно-орієнтований копінг. Проте цей вид копіngu притаманний більше досліджуваним 26-40 років, емоційно - орієнтований більш властивий старшим за 41 рік, уникнення обирають більше досліджувані 17-25 й

26-40 років. Щодо досвіду переживання війни, то встановлено, що у осіб 17-25 років збільшення досвіду переживання війни зменшує соціальну активність, використання психологічних ресурсів саморегуляції і стійкості, збільшує використання типової поведінки; у осіб 26- 40 років збільшення досвіду переживання війни веде до збільшення стресу, збільшення використання ресурсів саморегуляції, зменшення соціальної активності й використання типових поведінкових паттернів, які можуть детермінувати захисні механізми; у осіб зрілої дорослості при збільшенні досвіду переживання війни зменшується використання типових поведінкових проявів, збільшуються ресурси соціальної активності, саморегуляції й оптимізму, проте стійкість збільшується. Модель ресурсної сфери у досліджуваних з 2-х річним досвідом переживання війни будується на зниженні соціальної активності й на зниженні використання типової поведінки, зниженні резильєнтності й посиленні саморегуляції. Модель ресурсної сфери у досліджуваних з 3-х річним досвідом переживання війни будується на реальному оптимізмі, прокрастинації (іраціональна поведінка) й використанні емоційно - орієнтованих копінг стратегій, зовнішніх (родина) і внутрішніх ресурсів (гумор, надія і віра) з змінами у типових паттернах поведінки. Отже, дисертантом з'ясовано моделі ресурсної сфери осіб різного віку й різного досвіду переживання війни.

Логічним завершенням дисертаційного дослідження є обґрунтовані висновки, які відповідають поставленим завданням та становлять суттєвий внесок у розвиток теорії та практики психологічної науки.

До основних здобутків дисертанта, на мою думку, можна віднести наступні переваги дисертації:

- вперше встановлено особливості взаємозв'язку психологічних ресурсів у осіб різного віку й досвіду, що переживають хронічний стрес під час повномасштабного вторгнення;
- встановлено роль досвіду як ресурсу у переживанні хронічного стресу;
- зафіксовані статистичні розбіжності в ресурсній сфері у досліджуваних різного віку і досвіду переживання повномасштабного вторгнення;

- побудовані моделі ресурсної сфери згідно з моделлю «BASIC Ph».
- показано, що рівень резильєнтності з збільшенням досвіду переживання війни статистично не змінюється.

Незважаючи на досягнення дисертанта в отриманні результатів дослідження, вважаю за необхідне вказати на **низку зауважень, питань та побажань**:

1. В роботі використано модель BASIC Ph, як базову, проте було б доцільним кожен модальність дослідити й пов'язати з психологічними ресурсами людини не тільки на основі теоретичного аналізу, а й емпірично встановити їх зв'язок.
2. В своїй роботі ви зазначили, що у респондентів 26-40 років при збільшенні досвіду переживання війни рівень соціальної активності знижується, а у респондентів старших за 41 рік підвищується. З чим ви це пов'язуєте?
3. Вами досліджено розбіжності в моделях прокрастинаторів, нереалістичних оптимістів й тих, хто не відчуває стрес. Чим обумовлений науковий інтерес до цих груп досліджуваних. і тоді, чого ви не дослідили і порівняли респондентів з низьким і високим рівнем резильєнтності?
4. Вами продемонстровано, що рівень резильєнтності з збільшенням досвіду переживання війни статистично не змінюється, як ви це інтерперетуєте.

Водночас висловлені зауваження не знижують загальної високої оцінки дисертаційної роботи, яка є зразком ретельного, змістовного і відмінно проведеного дослідження. Зроблені у роботі висновки мають значну теоретичну та практичну цінність. Особливо важливо підкреслити самостійність дослідження, авторське формулювання теоретичних засад роботи, оригінальність підходів та винахідливість у розробці поставлених завдань.

Загальний висновок та оцінка дисертації. Дисертаційна робота Турлакова Ігора Дмитровича «Особливості взаємозв'язку психологічних ресурсів у осіб, що

переживають хронічний стрес», є завершеною науковою працею. За актуальністю, науковою новизною, теоретичним і практичним значенням отриманих результатів, обґрунтованістю наукових висновків, їх достовірністю, якістю оформлення відповідає вимогам нормативних актів щодо дисертацій, зокрема, «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 року № 44 зі змінами внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 341 від 21.03.2022 року та №502 від 19.05.2023 року, а її автор, Турлаков Ігор Дмитрович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія.

Офіційний опонент:

доцент закладу вищої освіти

кафедри загальної і медичної психології

Національного медичного університету

імені О.О. Богомольця,

к.психол.н., доцент

